

МЕЗОФИЛ КЕМИРУВЧИЛАРНИНГ ҚУЙИ АМУДАРЁ МИНТАКАСИДА ХАЁТ ТАРЗИ

Авезова Умида Максудовна,
УрДУ таянч докторанти

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада қуйи Амударё минтақасида тарқалган мезофил кемирувчиларнинг хаёт тарзи, яшаш шарт шароитлари ҳақида малумотлар келтирилган. Бундан ташқари мезофил кемирувчилар популяцисининг ўсиш ва камайиш динамикасига таъсир килувчи экологик омиллар тўғрисида сўз боради.

Калит сўзлар: Мезофил кемирувчилар, ондатра, ареал, Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм вилояти, мўйна.

АННОТАЦИЯ

В данной статье приведены сведения об образе жизни и условиях обитания мезофильных грызунов, рассеянных в Приамударьинской области. Кроме того, обсуждаются экологические факторы, влияющие на динамику роста и убыли популяции мезофильных грызунов.

Ключевые слова: Мезофильные грызуны, ондатра, ареал, Республика Каракалпакстан, Хорезмская область, мех.

ABSTRACT

This article provides information on the lifestyle and living conditions of mesophilic rodents scattered in the Amudarya region. In addition, environmental factors affecting the dynamics of growth and decline of the population of mesophilic rodents are discussed.

Keywords: Mesophilic rodents, muskrat, areal, Republic of Karakalpakstan, Khorezm region, fur.

КИРИШ

Кемирувчилар мамлакатимиз фаунасидаги сутэмизувчиларнинг катта гуруҳларидан биридир. Уларни деярли барча ландшафтларда учратиш мумкин. Кемирувчилар инсонлар хаётида муҳим урин тутади. Айниқса мезофил хисобланган ондатралар (*ondatra zibethicus*) киммат баҳо териси учун овланади.

Ондатра сутэмизувчилар (*Mammalia*) синфига, кемирувчилар туркуми (*Rodentia*), олахўржунлар (*Cricetidae*) оиласига киради. Ондатранинг ватани Шимолий Америка, Европага биринчи марта 1905-йилда олиб келинган ва бугунги кунгача жуда яхши мослашиб, Евросиёнинг ўрта қисмида,

яъни Фарбий Европадан то Узоқ Шарқгача тарқалган. Бизнинг республикамизга 70-80 йил олдин олиб келинган. Ҳозир Ўзбекистоннинг барча текислик сув ҳавзалари - кўллар, дарёлар ва каналларда тарқалган.[1]

1944-йили қуйи Амударё худудига 1-мартта икки гуруҳ 335 бош ондатра Қозоғистондан олиб келинган. Биринчи гуруҳда 130 бош (74 эркак, 56 урғочи) 11-июлда Қаражар кўл системасига, иккинчи гуруҳда 205 бош (111 эркак, 94 урғочи) ноябрнинг бошларида Бўзатав кўл системасига юборилган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида иқлимлаштирилган ондатралар бош сони 1955-йилга келиб, 160 мингдан ошган. Н.П. Лавров (1957) маълумотларига қараганда ондатралар юборилган жойдан 15 км га тарқалган ва ареали кенгая бошлаган. В.С. Покровский (1961) маълумотлари бўйича 1945-йилга келиб ондатралар 45000 гектар, 1946-йили 200 минг гектар майдонни ўзлаштирган. 1947-йили маҳаллий авлодлардан ўсганлари тарқатилиб ўнг ва чап Амударё дельтасида ондатранинг тарқалиш ареали икки ҳиссага кенгайган. У 1948-йил 450000, 1949-йил 500000 гектарга кенгайиб, 1950-йили эса ондатра Мўйноқ, Қўнғирот туманларининг барча сув ҳавзаларини эгаллаган. Уларнинг интенсив кўпайиши натижасида 1950-1955-йиллари улар Қорақалпоғистон Республикасининг барча Жанубий туманлари сув ҳавзаларини эгаллаб олганлиги маълум бўлган.[2]

Ондатра яхши шўнғийди ва сузади, сув остида 15 дақиқа туриши мумкин. Кам сувли, қишда музламайдиган сув ҳавзаларини, оқмас ёки секин оқимли, сув сатҳи доимий ва қирғоғи ўсимликга бой жойларда яшайди. Оила бўлиб инларда яшайди. Баланд қирғокларда инлар қуради, ер ости йўллари 2-3 дан 10 м гача узунликда булади. Инга кириш сув остида жойлашган булиб ташқаридан кўринмайди, ин камералари сув сатҳидан баландроқда жойлашган булади. Баъзан ин камералари икки қаватли ва йўллар билан бирлашган бу сув сатҳининг ўзгариш ходисалари билан боғлиқ. Энг совуқ вақтларда ҳам ин доимо илиқ бўлади. Ботқоқли қирғокларда ондатра 1-1.5 м баландликда балчиқ билан ёпиштирилган қамишпоялар ва лухдан «хоначалар» қуради. Кундалик яшайдиган инлардан ташқари сузадиган озиқа майдончаларни қуради. Қирғоқ ва сув ўсимликларидан қамишлар, қўғалар билан озиқланади. Ондатра баҳор фаслида ёш новда ва япроқлар билан, ёз ва куз фаслларида илдиз, қиш фаслида

фақатгина илдиз билан озиқланади. Улар маллюскалар, кўлбақаси ва балиқ чавоқлари билан ҳам озиқланади.

ХУЛОСА

Ондатранинг урғочиси йилнинг илиқ даврида 4-5 та марта насл келтиради. Эркаги урғочига озиқани келтиради, насли яшаб кетишини осонлаштиради. Одатда бир наслда 7-8 та болалар бўлади, 10 кунда улар сузишни, бир ойда эса мустақил озиқа топадилар. Ёш ондатралар ота-онаси билан қишлагга қолади, баҳорда эса тарқалиб кетади. Ондатра муҳим овланадиган хайвонлардан ҳисобланади, мўйнаси ва гўшти учун овланади.[3]

Ондатралар яшайдиган худуд сув хавзаларининг тузлилиги ортиши популяциянинг сонини кескин камайишига таъсир килади.

REFERENCES

1. Reimov R. A. Rodents of the Southern Aral Sea Region.- Toshkent, 1987. - 125 p.
2. Лавров Н.П. Акклиматизация ондатры в СССР. М. 1957 г.
3. Utemuratova G.N., Mambetullayeva S.M., Qaraqalqstan sharayatinda kemiriwshiler sanin esapqa aliw usillari. Nukus.Ilm-2016.